

'קוסטא דחיותא דלבא'

ביטוי מתפתח בתורת החסידות

פתיחה

שורש הזהר

אילן החסידות

רושם עולמי

שארית ישראל

בקי בשוב

פארות האדמו"ר 'נתיבות שלום'

פירות לחינוך

פתיחה

במאמר זה נבקש להציג יסוד אמוני וחינוכי חשוב על גלגוליו השונים בתורת החסידות לגוניה. שורש היסוד המדובר נעוץ בביטוי הלקוח מספר הזהר הקדוש: 'קוסטא דחיותא דלבא', שתרגומו הוא 'מידת החיים של הלב'¹. במאמר נרצה לעמוד על טיבו ומשמעותו של הביטוי החל מהופעתו הראשונה בספר הזהר ועד לכלל פיתוחו ופארו בתורתן של גדולי אדמו"רי החסידות. נרצה לטעון כי ביטוי לא מוכר זה מקפל בתוכו הדרכה פנימית ועמוקה בעבודת ה', ותורת החסידות גילתה זאת לאור.

בעץ החיים המסועף של אדמו"רי החסידים ייחדנו ענף צמרת לתורותיו של האדמו"ר 'נתיבות שלום' מסלונים, מפאת היותו של האדמו"ר 'אחרון' בתורת החסידות, והיותו כלי מחזיק ברכה לתורותיהם של גדולי החסידות במשך הדורות. אף הוא פיתח ושכלל את הביטוי המדובר באופן נאדר בקודש, ועל כן ראוי לעיון בפני עצמו. בפרק הסיום של המאמר נערוך דיון קצר בהשלכות החינוכיות היוצאות מהבנת משמעות הביטוי.

1. מכיוון שנרבה להשתמש במאמר בביטוי 'קוסטא דחיותא', לעיתים פשוט נאמר – הביטוי.

בטרם הקריאה נעיר הערה לקורא: מטבעו של מאמר שכזה שהוא כולל בתוכו ציטטות רבות וארוכות, ועל כן קריאת המאמר דורשת סבלנות ונכונות לקרוא מאמרי חסידות נרחבים ונפתלים. כיוון שכך, הסתפקנו במעט דוגמאות ומובאות לכל עניין, ובאלו שהובאו נעשה מאמץ להקל על המעיין בעזרת הערות רלוונטיות על תוכן התורה וחלוקה לפסקאות.

נתפלל שחפץ ה' בידינו יצלח, ונמתיק את העולם ואת לבנו מצוף תורה ונעם אמריה.

שורש הזהר

כאמור בפתיחה, מקור הביטוי 'קוסטא דחיותא דלבא' העומד לנגד עינינו במאמר זה, לקוח מספר הזוהר [חלק א דף פג ע"א]:

רבי שמעון הוה אזיל בארחא, והוה עמיה רבי אלעזר בריה ורבי אבא ורבי יהודה. עד דהוו אזלי, אמר ר' שמעון, תוהנא היך בני עלמא לא משגיחין למנדע מלי דאורייתא, ועל מה קיימי. פתח ואמר [ישעיה כ"ג, ט]: "נפשי אויתיך בלילה, אף רוחי בקרבי אשחרך", האי קרא אוקמוה ואוקימנא ליה. אבל תא חזי, נפשא דבר נש כד סליק לערסיה נפקת מניה וסלקא לעילא, ואי תימא דכלהו סלקאן, לאו כל חד וחד חמי אפי מלכא, **אלא נפשא סלקא, ולא אשתאר בה בהדי גופא בר חד רשימו דקסטא דחיותא דלבא.**

תרגום על פי הסולם:

ר' שמעון היה הולך בדרך והיה עמו ר' אלעזר בנו ורבי אבא ורבי יהודה. בעוד שהיו הולכים, אמר רבי שמעון תמהני איך בני העולם אינם מסתכלים להבין דברי תורה, ולדעת על מה הם עומדים בעולם. פתח ואמר "נפשי אויתיך בלילה, אף רוחי בקרבי אשחרך", מקרא זה בארוהו וגם אנו בארנו אותו. אבל בוא וראה, נפש האדם, בעת שעולה לישון על מיטתו, יוצאת ממנו ועולה למעלה. ואם תאמר שכולם עולים (=גם רוח ונשמה) אינו כך, כי לאו כל אחד ואחד רואה פני המלך, **אלא הנפש עולה אל המלך, ולא נשאר אז עם הגוף רק רשימה אחת, שהיא מידת החיים של הלב.**

על פי דברי הזוהר, הביטוי 'קוסטא דחיותא דלבא' מכוון לתאר את שארית הכח שנשאר מהנפש² בגוף האדם הישן. רבי אברהם אזולאי (מחבר הספר **חסד לאברהם**) מסביר את תפקיד השארית הזו כך [פירוש אור החמה על הזוהר שם]:

וקוסטא דחיותא דקאמר, הוא הרוח החיוני המתהווה מדקות הדם, וזה הוא באדם בעת שישיש בו כמה כוחות הזן, הדוחה, המעכל וכו'. אמנם נר"ן (=נפש, רוח, נשמה) באדם להשכילו הדברים הרוחניים.

מהדברים הללו משתמע ש'קוסטא דחיותא דלבא' מגלמת את מידת החיים המינימאלית הנצרכת לקיום הגוף בשינה, והוא כח החיים המחיה את הגוף בעת השינה, למרות נטישת הנפש אותו.

שארית זו היא בחינת 'רשימו' לכוחות הנפש העליונים, כביאור ר' חיים ויטאל [פירוש דרך אמת על הזוהר שם]: "נשאר אצלו בעת שינתו רשימת מקום הכלי שחיות הלב והנפש בו תמיד". בשארית זו נאחז הגוף הישן, כאשר הנפש בדרגותיה העליונות עזבה אותו ועלתה למעלה לראות פני המלך.

אם כן, לאור דברי הזוהר הללו ומפרשיהם נראה שיש שני תפקידים חשובים לשארית הנפש הזו:

הראשון (מפורש) - למען נתינת הקיום המספיק בעת השינה.

השני (מתבקש) - בבוקר, בעת שיבת נפשו של האדם כולה אל גופו, שבה היא ומתקבלת אצל אותה מידת חיים שהותירה אחוזה בגוף, כך שאפשר לומר שמכח השארית שב האדם לחיים מלאים.

עד כאן תמצית הביטוי ושורשו על פי הנלמד מספר הזוהר. בפרק הבא נבחן כיצד שני מאפייני המהות של הביטוי צומחים לכלל נטיעה רבה בדרך עבודת ה' בתורת החסידות המסועפת.

אילן החסידות

בחלק זה של המאמר נטעם מעט מתורותיהם של גדולי החסידות הסובבות סביב הביטוי הנידון. יש תורות בהן הביטוי מוזכר בפירוש כתבניתו מספר הזוהר, ויש תורות שנבקש אנו למצוא בהן את רישומו המובהק גם אם אינו מוזכר בפירוש.

2. מושג הנפש מתפרש בהמשך הזוהר שם.

נקדים מעט מילים על תורת החסידות. באופן כללי ניתן לתאר את מהלכה של תורת החסידות בבחינת 'רצוא ושוב' על סולם, שראשו נוסק לדעת עולמות אין מספר, ויסודו חודר לשורשיה הפנימיים של נפש האדם הנברא, ובייחוד של היהודי. בלשון תורת הסוד נאמר, שעובד ה' החסידי שרוי במתח נורא ההוד שבין ההכרות והחוויות של 'סובב כל עלמין' לאלו של 'ממלא כל עלמין'³, והדבר משתקף בתורות הכתובות.

בהתאמה לתיאור סולם, ניתן להציג שני מושגים מכוננים בעולמו של הלימוד החסידי: '**אדם עולם קטן**', קרי - מה שארע בעולמות העליונים המקיפים כל מלמד ומתאים לדרך התנהלות עולמו של האדם הקטן, ולעומתו '**מבשרי אחזה אלוק**' - מדרך התנהלותו של גוף האדם וסודות נשמתו לומדים אנו ומתאימים זאת לעולמות כולם.

לאור דברינו אלה, נצפה שהתורות החסידיות תמצאנה את רעיון 'קוסטא דחיותא דלבא' מתאים מחד לבריאת העולמות, לקיומם והשגחתם מאת אדון העולם, ומאידך תעמיק את הביטוי לתוככי חיי האדם הקטן ולנוכחות אדון הנשמות בקרבו. בל נשכח שמישור נוסף נמצא בתווך, בין היהודי כפרט לבין הבורא, והכוונה לעם ישראל ומקומו המיוחד בעולם, ועל כן גם במישור זה נחפש את הביטוי. בהתאם לזאת נחלק את מגוון התורות בעיוננו לשלושה מעגלים: **המעגל העולמי** בו נציץ אל עולמות נאצלים נעלמים, **המעגל הלאומי** בו נישא עיניים אל סגולתן של ישראל ותחייתן **והמעגל האישי** בו נעמיק מבט פנימה אל לבנו (כמובן שכל מעגל מאיר גם על שכניו).

רושם עולמי

כשבא ר' יהושע מאפטא, 'אוהב ישראל'⁴, לתאר את בריאת העולם וקיומו, נזקק הוא במפורש לביטוי המדובר. וכך הוא אומר [אוהב ישראל פרשת וישב]:

3. אמרה פשוטה המבטאת מתח זה מצויה בתורתו של ר' שמחה בונם מפשיסחה (תצוטט בהמשך המאמר במלואה):

דכל איש מישראל צריך להיות לו ב' בחינות אלה, אי-כמאמר חז"ל [סנהדרין ל"ז] "חייב אדם לומר בשבילי נברא העולם" (=חיות מהאור הפנימי), והב' - מדת אברהם אבינו ע"ה [בראשית י"ח, כז] "ואנכי עפר ואפר" (=ביטול אל מול האור המקיף).

4. ר' אברהם יהושע השיל מאפטא, תקט"ו - תקפ"ה, תלמידו של ר' אלימלך מליז'נסק, חיבר את הספר אוהב ישראל שעל שמו נקרא, ואכן מבטא את דרך חיו.

וישב יעקב בארץ מגורי אביו, ראשי תיבות ויב"ם. היינו שבזה קיים יעקב אבינו ע"ה מצות יבום וסודה. דהנה סוד היבום איתא בכתבי האריז"ל ובזה"ק בסוד הפסוק [איוב ל"ד, יד] "אם ישים אליו נפשו ונשמתו אליו יאסוף", היינו כי בההיא אשתאר רוחא דשדי בה בעלה (= באשה נשאר הרוח ששם בה בעלה), וכשהיבם מכווין בשעת היבום לשם מצוה ומטהר ומקדש נפשו ומכווין להחיות ניצוצי הקדושה הנשארים מאחיו, אז רוחו ונשמתו אליו יאסוף. היינו, שהוא נותן חיות להניצוצות הקדושים שנשארו מאחיו ומחיה אותן. ולכן נקרא הבן על שם אחיו המת כי שלו הם הניצוצים האלו אשר נעשו חיים.

והנה ה' יתברך ברוך הוא וברוך שמו ברא את העולם כדי להשרות שכינתו בעולם הזה עולם התחתון ומלא כל הארץ כבודו. אך הרשעים שהיו אז בעולם כדור אנוש והפלגה והמבול עשו וגרמו כביכול הסתלקות השכינה מעולם הזה התחתון. אך עדיין נשאר כביכול קוסטא דחיותא, ובפרט מה שצריך להנהגת העולם. אבל יעקב אבינו ע"ה, על ידי עבודתו עבודת הקודש פעל ועשה, "וישב יעקב בארץ", היינו עשה ישיבה בארץ בעולם התחתון, "מגורי אביו", שבשמים. והמשיך הקדושה לזה העולם, ובה החיה כל הניצוצין קדישין שנשארו בבחינת קוסטא דחיותא, ובפרט בארץ כנען הוא ארץ ישראל הקדושה, והחיה בזה כל הניצוצין הקדושים. ובזה קיים מצות וסוד היבום הרמוז בראשי תיבות של "וישב יעקב בארץ מגורי" וכנ"ל והבן.

אמנם מסגרת התורה הנ"ל נוגעת לדרך פעולתו האישית של האדם ולעבודתו בסוד מצוות הייבום, אך מטרת התורה להצביע על עבודתו של יעקב אבינו ע"ה כפועלת עם א-ל בבריאת ונהגת העולם. הנה מתוארת הבריאה כשביל להשראת השכינה - למען גילוי עליון של הקב"ה בעולם התחתון. מול רצון ה' עומדים (לכאורה) מעשיהם הבחיריים של בני האדם שגרמו להסתלקות השכינה, אור הנהגה העליונה, אולם למרות הסתלקות האור נשארו ניצוצות קודש, 'קוסטא דחיותא', להנהגת העולם. בכך בא לידי ביטוי האפיון הראשון של הביטוי, כפי שלמדנו מהזהר, כחח הקיום המינימאלי הנשאר כ'רשימו' אף כאשר הנהגה העליונה יותר

מסתלקת. אף שהדבר אינו מוזכר במפורש בדברי ה'אוהב ישראל', ברור ההקשר ליסודות תורתו של האריז"ל בדבר בריאת העולם וסוד הצמצום⁵. ממשיך ר' יהושע מאפטא ומגלה לנו גם את האפיון השני של משמעות "רשימו" זה, והוא הכח שממנו אפשר להתכונן בעבודה להשראת שכינה ולהמשכת קדושה בעולם **שוב מחדש**. אותה מידת חיים אומללה שנשארה לאחר סילוק האור הגדול, ממנה דווקא תצמח התחייה לעולם ותוכל להגיע למצב הטוב הראשון ואף למעלה ממנו. זהו עניינו של סוד הייבום, בו נקרא הזרע המתחיה מחדש על שם האח שהסתלק, בזכות עבודת האח החי, מכח שארית המת.

התייחסות נוספת למידת החיים העולמית נמצאת בדברי השפת אמת⁶ [פרשת החודש, שנת תרס"ב]:

ראשון לחדשי השנה. משמע שהשנה צריך להתחדשות של החדשים. כי באמת תשרי ראש השנה שבו ניתן חיות וקיום על כל השנה. אבל הוא כעין מעשה בראשית שנברא העולם בדרך הטבע, ודרך הטבע באמת מסתיר פנימיות החיות וההתחדשות. כי קיום הבריאה הוא בדרך צמצום החיות האמיתי שהוא בחינת א-לקות שאין העולם כדאי לה. ולכן כתיב "אין כל חדש תחת השמש" שהשמש והטבע מסתיר ההתחדשות. ולשון "שנה" עצמה היא בחינת ישן נושן ועולם כמנהגו נוהג. והוא גם כן מלשון שינה, שהתעוררת החיות הפנימיות תוך הטבע כמו בשינה. ובאמת רמז ראש השנה וחמה כמו מוח שהוא בראש, לכן יש בו בחינת שינה. אבל החדשים בחינת לבנה, הוא הלב שכתוב בו "ולבי ער". **שאפילו בשעת שינה יש בלב קיסטא דחיותא**. וביציאת מצרים ניתן כח החדשים לבני ישראל להאיר השנה. כמו שכתוב "לחדשי השנה" - לתת התחדשות

5. בדברינו כאן נזכר המושג 'רשימו' כנותר לאחר הצמצום, ואילו על פי המובא בתחילת עץ חיים נזכר המושג 'חלל פנוי'. לזה גם לזה שורשים בתורת האריז"ל, והסבר ביחס שביניהם דורש העמקה שלא כאן מקומה (ראה מאמריו החשובים של ר' יוסף אביבי"י על תורת הרמח"ל: "המסיבות המתהפכות" בתוך הספר **זוהר רמח"ל**, ו"היסטוריה צורך גבוה" בתוך **ספר היוכל לרב מרדכי ברויאר**).

6. ר' יהודה אריה לייב מגור, תר"ז - תרס"ה, התחנך אצל סבו ר' יצחק מאיר מגור חידושי הרי"ם, הביא את חסידות גור לפארה, תורתיו נכתבו וכונסו לספר ששמו שפת אמת על שם הפסוק שרשם בתורה האחרונה לפני פטירתו "שפת אמת תיכון לעד" (ויחי תרס"ה).

בתוך השנה. וזהו בחינת שנה שיש עמה חדשים. לכן הגם שתשרי ראש השנה לשנים בחינת חמה ומוח, וניסן באמצע כמו הלב, אבל ניסן ראש השנה לחדשים ולרגלים שהמה המאירים לכל השנה. זה הרמז [שבת קמ"ז ע"ב] "החודש הזה לכם" - חָרַשׁ היה לבם. שבגלות היה נסתם הלב, וביציאת מצרים נפתח הלב, שמשם שורש ההתחדשות, כמו שכתוב "ולבי ער" כנ"ל.

תורה זו מעלה על נס את פעלם ועניינם של עם ישראל, ונראה אם כן שמתאים לדון בה בפרק הבא שעוסק בישראל, אולם אנו נבקש גם בה לעמוד על טיבה של הבריאה שיש בה בחינת 'קוסטא דחיותא' כשינת האדם הפרטי, ובהקשר זה נבחינים מעשיהם של ישראל ועת גאולתם.

ראש השנה בתשרי מבטא את הבריאה של עולם הטבע, ובה הכח הרוחני טובע ונעלם, שהרי זהו טבעה של הבריאה: "כי קיום הבריאה הוא בדרך צמצום החיות האמיתי שהוא בחינת א-לקות, שאין העולם כדאי לה". בזאת קושר אותנו **השפת אמת** גם הוא לסוד הצמצום בסדר הבריאה ע"פ האריז"ל. והנה בעולם טבעי וישן שכזה, יש בחינת 'קוסטא דחיותא', אותו כח חיוני שנשאר בטבע הדומם, ואפשר ממנו להמשיך חיים ולגלות התחדשות לשנה ולבריאה.

אף בתורה זו מופיע אותו כח חיים כשארית של החיות האמיתית בחינת הא-לקות, וכן מוצגת ההכרה שמכח חיים זה אפשר להאיר בחזרה ולהחזיר את האור שהסתלק. מה רבה עוצמתו של אותו כח מידת החיים, שבקטנותו ובאפסותו ובהיעלמותו מגלם את כח החיות הרב ביותר!

לסיכום הפרק

בפרק 'רושם עולמי' באנו לדון באפיוני 'מידת החיים' בהקשר העולמי - בריאתי שלה. הראנו כיצד מתרגמת תורת החסידות את המתחולל בנפש האדם למתחולל בבריאת והנהגת העולם. גם בהתנהלות העולם קורה (אם במכוון ואם מתוך חטא) שמסתלק האור הגדול, ויש משהו שנשאר והוא מספיק לכדי רגעי קיום ארעיים,

7. כבר עתה יש לשים לב לשאלת היחס בין שני תיאורים של חיות פנימית המופיעים בכתבי החסידים - מחד ה'לב הער', שאמנם לא נגלה על פני השטח אבל בכל זאת הוא לב ער ומשמעותי, ומבטא עולם פנימי שלם גדול ונסתר. ומאידך, הביטוי בו אנו עוסקים במאמר, ה'קוסטא דחיותא', שמתואר ככח חיים קטן מאוד ונעלם הנמצא בפנים גם הוא. בהמשך המאמר הולך ומתברר היחס הנ"ל.

והוא הוא מיועד להוות בסיס להארה הגדולה שעוד תשוב בכח יושבי העולם ותיקונם.

שארית ישראל

המאמר האחרון שלמדנו מפי השפת אמת בפרק הקודם הסתיים כך: "שבגלות היה נסתם הלב, וביציאת מצרים נפתח הלב, שמשם שורש ההתחדשות, כמו שכתוב "ולבי ער"⁸. מילים אלו, שבאות בעקבות הדרשות על הפסוק ממגילת שיר השירים [ה'ב],⁹ מאפיינות את הגלות של עם ישראל כמצב של שינת הגוף יחד עם שמירת הלב הער, כלומר - הלב מכוסה מכדי שיוכל להשפיע ולהנהיג לחוץ, אך בו עצמו נשמרת מידת ערנות שתתגלה בגאולה וגילוייה גואל. מידת ערנות זו מתבטאת באותו קמצוץ כח חיוני, הלא הוא ה'קוסטא דחיותא'.

את מהות הביטוי כמגלה על הלב הער של ישראל בוחן המגיד מקוֹז'ניץ⁹, בעל עבודת ישראל, בדבריו על פסוקי סיום המאבק בין יעקב אבינו למלאך - "ויאמר שלחני כי עלה השחר" [עבודת ישראל פרשת וישלח]:

במדרש [בראשית רבה ע"ח] כתיב: "חדשים לבקרים רבה אמונתך", אמר ר' אלכסנדר: ממה שאתה מחדשנו לבוקרן של מלכיות אנו יודעים שאמונתך רבה לגאלנו. נראה לבאר דעת ר' אלכסנדר שאמר משל כזה לעניין הגאולה האמיתית שאנו מחכים לה, שאי אפשר להבין אותה על בוריה, איך יעשה ה' נס הגדול בארץ לרומם קרן ישראל מכל צרותיהם? אכן ממה שאתה מחדשנו לבוקרן של מלכיות, אנו רואים שנשאר בקרבנו "קיסטא דחיותא", ורחמי השי"ת בצרותינו להושיע אותנו מיד הקמים עלינו, ומזה אנו יודעים שרבה אמונתך לגאלנו, ובוודאי יש בקרבנו אור זרוע מאת ה'

8. כדאי לעיין בזהר ויקרא [דף צ"ה ע"א], וכן במדרש שיר השירים רבה [ה'] ובמקבילות בפסיקתא.

9. המגיד ר' ישראל בן ר' שבתי מקוֹז'ניץ, ת"ק - תקע"ה, הספיק ללמוד עוד אצל המגיד ממזריטש, ואחר כך למד אצל ר' אלימלך מליז'נסק, ידוע היה כבעל התלהבות בעבודת ה' ואף הלהיב בדרשותיו את הציבור.

שיתעוררו רחמיו לגאולה שלימה, כי הגאולה השלימה נקרא גם כן תחיית המתים חיי הנפשות¹⁰.

ביאורו של המגיד מקוז'ניץ לדברי ר' אלכסנדר במדרש מגלה לנו על כח החיים המועט שנשאר בקרב ישראל בגלות, אף על פי שבמבט ראשון נתפסת הגלות כאיבוד מוחלט של כוחם של ישראל. אכן, בדברי הנביאים נמצא את תיאור מצבו של העם בגלות כיאוש וכאיבוד כל חיות [יחזקאל ל"ז, א - י"ד, חזון העצמות היבשות]:

וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן אָדָם הֶעֱצַמּוֹת הָאֶלֶּה כָּל בַּיִת יִשְׂרָאֵל הֵמָּה הֵנָּה אִמְרִים וְבָשׂוּ עֲצָמוֹתֵינוּ וְאַבְדָּה תִקְוַתֵנוּ נִגְזַרְנוּ לָנוּ¹¹.

ההכרה בנצח ישראל ובתשועתן למרות הכל, שבאה לידי ביטוי דווקא בעמידה מול הנדודים מגלות לגלות והצרים שבכל דור ודור שקמים עלינו לכלותנו, היא היא גילוי ה'קוסטא דחיותא' הלאומית שעתידה להתעורר מאור ה' לגאולה שלמה¹².

10. במדרש מופיעה אף דעתו של ר' שמעון בר אבא: "על שאתה מחדשנו בכל בוקר ובוקר אנו יודעים שרבה אמונתך להחיות את המתים", וגם אותה מבאר המגיד, ונביא את דבריו בהקשר האישי להלן.

11. א. לאיבוד החיות הלאומית ישנן השלכות על דרך התנהלות האומה בגלותה, נושא שבהחלט מעסיק את יחזקאל בנבואותיו [פרקים י"א, כ' ועוד]. בשל תחושות איומות אלו הנביאים בפעולתם מבקשים בכל עוז להשיב את התקווה, וכך אכן נמצא אצל יחזקאל לאורך ספרו, הושע [ב'], ירמיהו [כ"ט ו - ל"א], זכריה [ט"ז] ועוד.

ב. נוסף ונאמר באותו עניין של גלות בית ראשון, **שהרב בלומנצוויג** [שיחה לצום גדליה תשס"ג] תיאר את הנשואים בארץ לאחר חורבן בית ראשון בהנהגת גדליה בן אחיקם כשארית ישראל במובן של מידת כח החיים שנתרה וממנה תתאפשר התחייה, ועל כן רבה המהומה מאיבוד כח זה כביכול ברצח גדליה.

12. א. נראה שעל כן חג פורים על פי האריז"ל הוא בסוד ספירת 'נצח' - 'נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם', שכן הוא החג שמגלה יותר מכל על שמירת ה' את נצח ישראל אל מול גזירות הכיליון הקשות ביותר.

ב. אף המהר"ל מפראג בפרק א' מספרו **נצח ישראל** מזכיר כח מסוים שנשאר בישראל על אף מצב גלותם והוא כח האחדות, ויש בו מהמאפיינים של ה'קוסטא דחיותא' הלאומית:

...ודבר זה מורה כי עדיין יש כח אחדות בישראל בגלותן ולא נחלקו לגמרי, ובשביל כח אחדות זה שנשאר אצלם יתאחדו עוד, שאם ח"ו לא נשאר בהם כח האחדות כבר נתחלקו ולא היה להם כח להיות חוזרים להתאחד, אבל עתה יתאחדו מכח אחדות שהוא נשאר אצל ישראל.

אצל המגיד מקוז'ניץ בא הביטוי כאפיון לרשימו של חיים מלאים שהסתלקו, אולם יותר מאשר ההדגשה של הפן הראשון ברשימו זה שעניינו עצם השארית, מדגיש המגיד שמרשימו זה ישובו המתים לחיים והגולים יהפכו לגאולים עם אור זרוע מאת ה'.

שורש ההתייחסות למצבו של ישראל בגלות, שאף אם אבודים ונידחים הם עוד יזכו לתחייה, נובע מעצם הקשר הנצחי בין ישראל לקב"ה - "כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו". קשר זה מסתעף בהסתעפויות שונות הנוגעות גם לכלל וגם לפרט, לדיוני משמעות הבחירה בישראל ועוצמת הסגולה הנטועה בו, מעמדו של ישראל החוטא ועוד. ביטויים לקשר בל ינותק זה נמצאים לרוב בתורות החסידיות, ונציג כאן תורה אחת של ר' צדוק הכהן מלובלין¹³ שמציגה אף את עניין הרשימו שנשאר בישראל גם בעת סילוק האור הבהיר [ישראל קדושים, עמוד 122]¹⁴:

ג. נדמה שתחושות עמוקות אלו של נצח ישראל מתעוררות דווקא בפגישה עם זיכרונות רעים ומרים. כך למשל חווה זאת העיתונאי בנימין מינץ, כפי שעולה לכל אורך תיעוד פגישתו עם ערי ספרד ומרתפי האינקוויזיציה שבה (בספרו **מסע בעקבות האנוסים**, מכון מסורת ישראל, תשנ"ו). כך למשל בעמדו מול אבן זיכרון אחת בברצלונה [עמודים 136 – 137]:

...ואני חשבתי בלבי - אבן היסטורית זו לא רק מנציחה את עברו המפואר של העם היהודי בעיר זו, שניסתה להכריחו. היא מכריזה קבל עם ועדה, כי עם ישראל הוא עם הנצח הגובר על כל צורריו ומשטיניו. משולים אנו לציפור החול האגדית הנשרפת עד אפר ושבה ומתנערת מאפרה ושבה לפרוש את כנפיה המחודשות ולהמריא אל השחקים במלוא אונה... ואכן, שריד ופליט לא נותר לעם הויזיגוטי, מלבד שורות נטולות חיים בדפי ספרי היסטוריה מצהיבים. לעומת זאת ניצבנו אנו, מר גלנצמן ואנוכי, לנוכח האבן המרובעת... והנה חיים אנו וקיימים... ובכל פעם שהזנתי בה את עיני מלמלו שפתי חרש אין ספור פעמים: "חיים וקיימים אנו".

כן זכורה לי הפגישה בעוצמה עם נצחיותו של עם ישראל בהשתתפותי במסע לפולין ולצ'כיה באלול תשנ"ה. במסע זה ליוונו אודים מוצלים מאש, שחוו על עצמם את נוראותיה של השואה. בעמדנו יחד על ה'רמפה' בבירקנאו או בביקורינו בצריפים וברחובות הגטאות ידענו מה הוא "עם ישראל חי". אחד העדים הניצולים היה ר' דב הרשקוביץ ז"ל (נפטר באדר תשנ"ח), שהיה ממנהיגי גטו טרייזנשטאט בצ'כיה. בעת ביקורנו בגטו, הוביל אותנו דב לעץ שנטע בבית הקברות של הגטו בט"ו בשבט שנת תש"ג, עץ שסימל בשבילו את הנבואה [ישעיהו ס"ה, כב]: "כי כימי העץ ימי עמי". לאחר שנים, הוקמה אנדרטה בצמוד לעץ זה, ועליה חרותה נבואה זו. על פי הצעתי, נחקקה נבואה זו על מצבתו.

13. ר' צדוק הכהן מלובלין, תקפ"ג - תר"ס, מחסידי איז'ביצה, סופר פורה מאוד בתורת הנגלה, הנסתר והחסידות, בעל מחשבה מקורית וחודרת.

...אבל להיות נבנה אומה שלימה להיות עדה כולם קדושים לה' וחבל נחלתו שאינו יכול ליפסק עוד, דאפילו יגדילו עוונות עד אין קץ לא יוכלו להחזיר הזוהמא למעמקי הלב ולהיות ח"ו ככל הגויים בית ישראל, דבר זה נתחדש אז בקבלת התורה בהר סיני...

אבל ממתן תורה ואילך אי אפשר ליפסק עוד (=החבל המקשר בין ישראל לה') ולא ידח מהם נדח, כי אז פסקה לגמרי הזוהמא שבלב מכל זרע ישראל לגמרי. דעל כן אומר "כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא"... ואותן מלכים והדיוטות שנמנו בפרט (=שאיין להם חלק לעולם הבא) כבר דורשי רשימות אמרו שכולם יש להם חלק לעולם הבא. **כי ידוע שבכל מקום שהיה שם אור וקדושה אף שנסתלק הרשימו נשאר**, והחוטא בדבר שהמשפט שאין לו חלק לעולם הבא - היינו, שעל ידי אותן חטאים נסתלקה כל שורש הקדושה שיש בלבבות בני ישראל, אבל מכל מקום הרשימו נשאר, ועל כן מצד עצמותם אין להם חלק לעולם הבא שכבר נסתלק עצמות האור והקדושה שהיה בהם, אבל מכל מקום מצד הרשימו הנשאר יש להם. ועל כן דורשי רשימות, שדרשו וחקרו על אור הרשימו הנשאר, הם אמרו שכולם יש להם חלק לעולם הבא מצד אור הרשימו, ומצד הזה גם כן אי אפשר לעקור שם ישראל ממנו שאפילו שיעקרו בחטאיו מכל מקום הרשימו נשאר, ועל אותו הרשימו גם כן יש שם ישראל וזה אי אפשר כלל לעקור שלא ישאר רשימו.

ר' צדוק טוען במאמר זה שהקשר הבל - ינותק בין ישראל לקב"ה נעוץ בשורש הקדושה הנטועה בלב¹⁵. לעיתים הוא מופיע בצורתו הברורה והבהירה, ולעיתים לא

14. על פי שם החיבור אפשר להבין שתוכנו הוא אכן "תוקף מעלת קדושת ישראל אשר כולו מושרש

בקדושתו יתברך ואין שם דבר מפריד כלל לעולם" - המילים הפותחות והמסיימות את החיבור.

15. הופעה זו של ה'קוסטא דחיותא' הלאומית מוצא בנימין מינץ (ראה הערה 12 ב' לעיל) בעצם חיי

האנוסים שאיתם נפגש, וכך הוא מתאר פגישה אחת שהייתה לו עמם [עמוד 206]:

...המחזה שהתחולל לנגד עיני נגע עד עמקי נשמת. זכיתי להתגלות נדירה של עוצמת הנשמה היהודית. "יהודים אנו, יהודים" הם זעקו לעברי ללא מילים. האם באמת ניטלה מאיתנו יהדותנו בגלל הנישואים בכנסיה? כך ניצבו הם מולי וזעקו במר לבס, בדמם ובנשמתם. אנשים אלה שחיו מאות שנים עקורים מעמם והתחזו לנוצרים אדוקים וביקרו בכנסיה, ומושגיהם על היהדות קלושים ביותר, בכל זאת יהדותם פועמת עדיין בעורקיהם

נותר ממנו אלא רשימו נעלם. בלשון החסידות, שורש הקדושה הנעוץ תמיד מתגלם בפסוק "אני ישנה ולבי ער", והרשימה הנעלמה, שהיא ה'קוסטא דחיותא', מתייחסת להופעה הקטנה ביותר של שורש קדוש זה¹⁶.

לסיכום הפרק

בפרק 'שארית ישראל' ראינו את מקומה של ה'קוסטא דחיותא' במימד הלאומי. בקומת היסוד הביטוי מתייחס לעצם הקשר בין הקב"ה לעמו שבחר לו לסגולתו, שאינו יכול להיעקר ותמיד תישאר רשימה עמוקה עמוק בתוך הלב, ובקומה השניה רשימו זה מוביל לגאולת ישראל ולהופעתו הבהירה של הקשר בין ישראל ליוצרו ב"ה. בקשר רצוף זה שבין כנסת ישראל לבין הקב"ה מוצא אף היחיד בישראל את מקומו הנטוע לחיי עולם.

בקי בשוב

בשעה טובה ומוצלחת באנו לפרק העוסק במימד האישי שבעבודת ה'. כמפורסם, החסידות התמקדה ברובה בלבו של האדם לכוונו ולטהרו באמת ובתמים לדבקות בה', ואולם עיקר ההתמודדות החסידית אינה בעת גדלות האדם, אלא דווקא בעת שמדרגותיו עוזבות אותו והוא נשאר עם מידת חיים אחת קטנה ומסכנה¹⁷.

נפתח בדברי המגיד מקוז'ניץ, בתורה, שאת חלקה הלאומי פגשנו כבר לעיל [עבודת

ישראל פרשת וישלח]:

במלוא עוצמתה... אזרתי את כל כוחות נפשי. פרשתי את זרועותי על פני החדר ובקול חנוק אמרתי "כולנו יהודים אנו, כולנו יהודים..."

16. כך אפשר להבין מדברי **השפת אמת** על הכד הקטן בנס חנוכה, ראה למשל חנוכה תרל"ג ד"ה "טמאו כל השמנים". באותו עניין חשובים דבריו של ר' צדוק **ברסיסי לילה** [תורה כ'] שקושר בין עבודת ה' הפרטית שבחג פורים לעניין הנקודה הקבועה בלב הישראלי לדבקות בה', וראה גם תורה מ' שם.

17. אמנם דרשה החסידות לימוד ובקיאות בדרך ההתנהלות האישית גם בעת הגדלות, כפי שמלמדנו ר' **נחמן מברסלב** [ליקוטי מוהר"ן תורה ו' מעניין "בקי ברצוא - בקי בשוב":

וכשרוצה אדם לילך בדרכי התשובה צריך להיות בקי בהליכה, וצריך להיות לו שני בקיאות, היינו בקי ברצוא ובקי בשוב. וזה בחינת "אם אסק שמים שם אתה" - בחינת בקי ברצוא, ו"אציעה שאול הנך" - בחינת בקי בשוב.

במדרש [בראשית רבה ע"ח] כתיב: "חדשים לבקרים רבה אמונתך", אמר ר' שמעון בר אבא: על שאתה מחדשנו בכל בוקר ובוקר אנו יודעים שרבה אמונתך להחיות את המתים.

נראה לבאר דעת ר' שמעון בר אבא לפי דעת החוקרים והמקובלים על עניין תחיית המתים, דהיינו לא שהמת מת לגמרי ואח"כ יברא בריה חדשה, רק **הגם שהאדם מת על כל פנים נשאר בקרבו איזה משהו ועניין רושם חיות שיחול עליו ברכת תחיית המתים לעתיד לבא**. וכדאיתא במדרש [בראשית רבה כ"ח] שמעצם לוז שבאדם שאינו נרקב, ממנו יבנה האדם וישוב כמו שהיה.

ונוכל עוד להביא ראיה לזה מדברי חז"ל [ברכות נ"ז ע"ב] שאמרו: "שינה אחד מששים שבמיתה", ואם נפשך לומר שעל ידי מיתתו של אדם מסתלק כל רוח חיונית ולא נשאר בו מאומה, איך המשילו חז"ל שינה למיתה והעריכו בערך חלק אחד מששים, **כיון שעל כל פנים בשעת תרדמת האדם נשאר בו איזה קיסטא דחיותא**, מה שאין כן כשהוא מת מת לגמרי ואין לשינה ומיתה שום ערך בהדי הדדי, ואין המשל דומה לנמשל, לומר שזה החי עדיין מת אחד מששים ממת לגמרי? אלא ודאי כדאמרן, **שגם כשהאדם מת נשאר איזה הבל דגרמי שיקום על ידי זה לעתיד לבא כשירצה היוצר להעמידו**. אמנם החיות הלז הוא חלק קטן מאוד, לכן שיערו חז"ל שחלק חיונית הקטן הזה הוא אחד מששים שיש חיות באדם הישן, וכנגדו השינה הוא אחד מששים שבמיתה, ואז שייך השיווי ודמיון ביניהם, כלומר שהישן חי ששים חלקים וחלק אחד מת, ולהיפך במיתה מתים ששים חלקים וחלק אחד חי. ודברי חז"ל כדרבונות וסודות צפונות. לכן דעת ר' שמעון בר אבא הנ"ל ממה שאתה מחדשנו בכל בוקר, דהיינו שאנו מתעוררים מהשינה, על ידי זה אנו יודעים שרבה אמונתך להחיות המתים, כי כמו כן נשאר רושם חיונית במת כמו עצם לוז וכנ"ל.

בדברי המגיד מקוז'ניץ נמצאת התייחסות למידת החיים שבלב אצל האדם הפרטי ביחס שבין שינה והתעוררות למיתה ותחייה¹⁸. בצורה ברורה עולים שני התפקידים של מידת החיים שבלב, כשארית חיות שתהווה בסיס לתחייה, ודברי המגיד הללו

מרחיבים ומבארים את דברי הזוהר שלמדנו בתחילת המאמר.
שינה ומיתה באדם הפרטי (וכן **החורבן והגלות** במישור הלאומי) נמצאות בקבוצת הפעולות שמגלמות **ירידה ונפילה** ממעלות עליונות, ועל כן באופן ברור מאוד חובר אליהן **החטא**. ואם בשינה ובמיתה ישנה 'קוסטא דחיותא', אז הלימוד החסידי יחפש אותה גם בנפש האדם החוטא, כאשר דרגותיו העליונות הסתלקו ממנו, ומ'קוסטא דחיותא' זו תבוא תשובתו¹⁹. תכלית העניין - בקיאות האדם בעת ה"שוב", בעת החטא והירידה, היא לדעת שנשארה אותה רשימה, לא להתייאש ולא לאבד תקווה, ולכוון את עבודת התשובה כך שמאותה רשימה יוכל לשוב ולעלות למעלה. בזאת באים לידי ביטוי שני המאפיינים של ה'קוסטא דחיותא':

הנה דברי הרב שמחה בונם מפשיסחה²⁰ בשני קטעים:

א. **ספר קול מבשר** [פרשת נח]²¹:

...דכל איש מישראל צריך להיות לו ב' בחינות אלה, א' - כמאחז"ל [סנהדרין ל"ז] "חייב אדם לומר בשבילי נברא העולם", והב' - מדת אברהם אבינו ע"ה [בראשית י"ח, כז] "ואנכי עפר ואפר".

והיינו, כאשר היצר הרע מסיתו להתגאות במעשיו הטובים, צריך לידע אז בחינת "ואנכי עפר ואפר", וכאין וכאפס נחשבו כל מעשיו הטובים. והבחינה הב', כאשר יתייאש ח"ו מפאת ידיעתו שהוא משוקע בעומק הקליפה ר"ל, כאשר היצר הרע רוצה ח"ו להביאו לידי עצבות, ומראה לו שפלותו אשר במה נחשב תורתו ועבודתו, כי כן דרך היצר הרע להעציב ולהשפיל את

18. מקורה של הקוסטא דחיותא הקשורה למיתה ולתחיה הוא **בזוהר** [פרשת שלח דף קנ"א], וכמו כן **בשפת אמת** [פרשת חיי שרה שנת תרס"א]: "ומצד תחיית המתים יש קוסטא דחיותא מנפש בגוף גם בקבר".

19. עניין ה'רשימו' שנשאר לאחר סילוק מעלה עליונה בעת הירידה לפני הקפיצה למעלה הבאה נמצא אף בדברי בעל התניא על הצדיק [בחיבור חינוך קטן]:

ובין מדרגה למדרגה טרם שיגיע למדרגה עליונה ממנה הוא בבחינת נפילה ממדרגה הראשונה, אך "כי יפול לא יוטל" כתיב ואיננה נקראת נפילה אלא לגבי מדרגתו הראשונה... כי נשאר בה בחינת רשימו ממדרגתו הראשונה.

20. ר' שמחה בונם מפשיסחה, תקכ"ה - תקפ"ז, תלמיד החוזה מלובלין ומורה דרך משמעותי למנהיגי החסידים בדור הבא, רוקח במקצועו, נחשב לאחד החכמים שבין רועי החסידות.

21. הובא לעיל בהערה 3.

האדם להפילו על ידי זה ברשת החטא, שיאמר לנפשו נואש, שמזכיר לו חטאיו ומעשיו הרעים, באמרו איך אתה בא לעבוד ולהתפלל לבוראך, ולבוא אל שער המלך בלבוש שק, ומה גם להרים ראש ולמלא מילי קדם מלכא עילאה, עד שיתמרמר כ"כ עד שלא יאמין שהקב"ה ישמע לתפלתו, אז צריך לחזק את עצמו במאמר חז"ל הק' ולומר, "בשבילי נברא העולם". והיינו, שיש בי עוד חלק יעקב אשר ירד ממקור חי החיים מהאור אין סוף ואין חקר. וכל זמן שקיסטא דחיותא דא עדיין בקרבי, יוכל לצמוח להחיותו לגמרי ולהטיב אחריתו.

ב. ספר קול מבשר [פרשת קרח] :

ועוד מעט ואין רשע, והתבוננת על מקומו ואיננו" [תהלים ל"ז, י]. "ויקח קרח בן יצהר בן קהת בן לוי" [במדבר ט"ז, א]. פירש רש"י ז"ל, שבקש רחמים על עצמו, שלא יזכר שמו במחלוקותו, שנאמר "ובקהלם אל תחד כבודי"...

יעקב אבינו ע"ה, הוא הבריח התיכון המבריא מקצה אל הקצה בתוך כלל ישראל. וזה היה תפלתו, שלא יגיע שום פגם ושמץ לחלקו. ומחלקו יוכל כל איש להלהיב שביבי זיקי הישראלי, ולעוררו ולזכות על ידו לתשובה שלימה. וזה אומרם ז"ל [סנהדרין מ"ד], אף על פי שחטא - ישראל הוא. היינו, כי החלק יעקב עוד בקרבו. שנשאר עוד בקרבו שארית ישראל, ועדן לא נכבה לגמרי ח"ו, ועל ידי זה נוכל לזכות לתשובה שלימה. וזה היה תפלת יעקב אבינו ע"ה "ובקהלם אל תחת כבודי", שלא יגיע החטא לנקודתי...

וזה שנאמר בתורה הקדושה "לא הביט און ביעקב" היינו, בהחלק יעקב. וזה שאמרו חז"ל "יעקב אבינו לא מת" היינו, החלק יעקב שמושרש בלב איש ישראל - לא מת. ואף אם היא בחינת 'מת' במעשיו, עם כל זאת, נקודה זו נשארת, כי לא יגע בה שום חטא ועון ואשמה. וזה היא ה'קוסטא דחיותא' שכתב הזוהר הקדוש. ואף שהיא מכוסה ונסתרת כמוץ דמכסי על חטה, אבל כאשר יתעורר את עצמו, ויבטש בהניצוץ האש הזה - נעשה אש נופח, ושורף את הכל, כל המסכים המבדילים. כדאיתא [איכה ג'] "חלקי ה' אמרה נפשי", יען ידעתי כי חלק ה' בקרבי - "על כן אוחיל לוי", כי נוכל לזכות על ידי תשובה...

"עוד מעט ואין רשע והתבוננת על מקומו ואיננו", אף שחטאתי עם כל זאת - 'עוד' בי מעט, הוא החלק יעקב - שאין שם רשע. ואנו מבקשים: רבונו של

עולם, והתבוננת על מקומו - על מקום זה - ואיננו, ותראה שאין שם שום חטא. וזה שאמר דוד המלך ע"ה "אזמרה לאלקי בעודי". ופירש"י ז"ל, 'בעוד' אני חי. רצה לומר, 'בעוד', היא הנפש אלקית - היא חי. וזה הוא התחזקות לכל איש ישראל, שידע כי עוד רוח היהדות מתנוסס בדמו, ושביבי זיקי רשפי אש עוד לא נכבו. כי אם אין מרגיש שום חיות - הוא מייאש עצמו, וממילא נעשה מופקר, ועושה מה שלבו חפץ.

בתורות הנ"ל מדריך אותנו ר' שמחה בונם לאור מאפייני הביטוי 'קוסטא דחיותא'. המעבר מההיבטים העולמיים והלאומיים לזה האישי מצביע על כך שאין הביטוי נשאר ברמת ההכרה והבחינה השכלית בלבד אלא מביא למעשה ולהנהגה בעבודת ה'. מי שעקב עמנו עד כאן יכול בפשטות לגלות בדברי ר' בונם את מאפייני מידת החיים שנשארת באדם הנמצא בגיא צלמוות החטא ועל סף היאוש. כשאדם יעמול למצוא בתוכו נקודה זו ולהבעיר אותה, אזי נפתח לו הפתח לעולם התשובה והעידוד²².

22. בעניין הפסוק "אזמרה לאלוקי בעודי" שאליו התייחס רבי בונם, מתייחס גם ר' נחמן מברסלב [ליקוטי מוהר"ן, תורה רפ"ב], בתורה, שעליה הזהיר לילך עימה "כי הוא יסוד גדול לכל מי שרוצה להתקרב לה' יתברך":

...כמו כן הוא אצל האדם בעצמו, שצריך לדון את עצמו לכף זכות, ולמצוא בעצמו איזו נקודה טובה עדיין, כדי לחזק את עצמו שלא יפול לגמרי, חס ושלום, רק אדרבא, יחיה את עצמו וישמח את נפשו במעט הטוב שמוצא בעצמו... וזה בחינת "אזמרה לא-לוקי בעודי" - בעודי דייקא, היינו על ידי בחינת ה'עוד' שלי, על ידי שאני מוצא בעצמי בחינת "עוד מעט ואין רשע"...

הבסיס של כל הנקודות הטובות שבאדם מתבאר ע"פ עיונו כשימת לב ומציאת אותה 'קוסטא דחיותא', כלשון ר' נחמן: "נקודה טובה מקדושת ישראל שמוצא בעצמו", ומכח טוב נקודת השארית הזו ישמח ויפרח. משהגענו לתורה זו, כפיתוח אפשרי של רעיון 'קוסטא דחיותא', נפתח הפתח לעסוק במשמעות מציאת הנקודות הטובות ביהודי ובעולם על פי התורות החסידיות, אך לזאת נזדקק אי"ה במאמר אחר.

ר' בונם בתורתיו אף התייחס למקור האורה של מידת החיים הקטנה: "והיינו, שיש בי עוד חלק יעקב אשר ירד ממקור חי החיים מהאור אין סוף ואין חקר...". בנקודה זו נרצה לשוב ולברר את היחס בין 'החלק יעקב' שירד ממקור עליון ונעוץ בלב בכל כוחו, לבין ה'קוסטא דחיותא', שהיא רשימה אחרונה מחלק יעקב זה. נעיין בשתי תורות נוספות של **השפת אמת**:

והנה מזל אלול בתולה. היינו שיש נקודה פנימית בנפש ישראל שאין שולט שם מגע נכרי - "גן נעול מעיין חתום". ונקראת בתולה ועל זו הנקודה נאמר "אני לדודי" שלעולם לא נתרחה זו הנקודה מדביקות בשורשה, ושמורה לשמו ית'. אך לא בכל עת יכולין למצוא זו הנקודה. ועתה הזמן גורם שנתעוררו בני ישראל בתשובה, ונתקרבו נפשות בני ישראל אליו יתברך.

[פרשת וילך שנת תרמ"ז]

כתבנו לחיים. כי בכל איש ישראל יש נקודה קדושה בלבו והוא נשמת חיים שנאמר "וחיי עולם נטע בתוכנו". אך בכל השנה שמסגלין עונות כל שהחומר גובר ומכסה הנקודה הנ"ל, צריך האדם לבקש רחמים מהקב"ה לחדש זאת הרשימה בלבו בראש השנה, ועל זה מבקשין כתבנו לחיים.

[ר"ה שנת תרל"ו]

השפת אמת, בקטעים הנ"ל ובעוד הרבה מקומות, מתאר נקודה עליונה, טהורה ואדירה, הגנוזה בלב היהודי - 'חלק אלוק ממעל', 'אלוקי נשמת בי טהורה היא'. אולם נקודה אדירה זו, מקור האורה, מכוסה ונעלמת עקב מעשי האדם ושכחת מקורו, ויש זמנים בהם נפתח הפתח להגיע עדיה. נדמה, שנקודה פנימית זו 'מאותתת' על קיומה הנצחי בשארית כוחותיה במידת ה - 'קוסטא דחיותא', ממש כמו ה'לב הער' של ישראל שמהבהב בשארית הגחלת²³. **בהמשך לדברי הזוהר שהציגו את הביטוי כרשימו של נפש האדם, החסידות מציגה את הביטוי כרשימו לדרגתו העליונה - 'חלק אלוק ממעל', ועל כן אותה מידת חיים היא פתח המחט דרכו יחזור האדם לגן העדן הנעול.**

23. ייתכן ותיאור זה של היחס שבין הרשימו לבין מקור האורה באדם הפרטי ובכנסת ישראל נכון גם בתורת הצמצום, כאשר הרשימו נעוץ בשורשו בעוצמת האורה הגדולה. בכלל ישנם עוד פרטים שמתאימים בין תורת הצמצום לתורת הקיום הלאומי והנפש האישית, והדברים עמוקים.

כדי להבהיר טוב יותר את היחס שבין אורה הגדול של הנשמה לבין מה שנשאר ב'קוסטא דחיותא', וכיצד דווקא 'קוסטא דחיותא' משקפת את אורה הגדול של הנשמה, נעסוק בעניין הרהורי **תשובה**, שנדמה שמהווים דוגמא יפה לקשר שבין 'קוסטא דחיותא' לבין שורש האור של הנשמה.

אומרת הגמרא [קידושין מ"ט ע"ב]: "על מנת שאני צדיק, אפילו רשע גמור, מקודשת, שמא הרהר תשובה בדעתו". ואם כי לשיטת חלק מהפוסקים אותה אשה מקודשת מספק, די בספק זה להצביע על רוממותם של אותם הרהורי תשובה. הרי שאותם רפרופי מחשבה ותנדודות קלות של הרגשה משקפים עולם נשמה גדול שנמצא ומבקש להיגלות. אין הרהורי תשובה נחשבים רק אם יובילו בסופו של דבר לגמר מעשה, או אף כיון שעתידים הם להוביל לתשובה גמורה במעשה, אלא טובים הם לכשעצמם, כמעידים עדות נאמנה על חלק אלוך ממעל שמפעם תחת ערימות האפר. אותם הרהורים שבאים לאדם בהיסח הדעת להיות טוב יותר ולהתעלות מעלה בקודש הם ממש בבחינת 'קוסטא דחיותא', שהנה עוד נשאר משהו, ואפילו רושם קלוש, מאורה הגדול של הטהרה העליונה המקורית. בדרך זו הרהורי תשובה מתאפיינים כ'רשימו' של נעם אור התשובה, וכך דווקא מהם נדחף האדם לתשובה.

כך הם דברי הראי"ה קוק בעניין [אורות התשובה, פרק ד']:

צריכים להעמיק מאוד באמונת התשובה, ולהיות בטוח שבהרהור תשובה לבד גם כן מתקנים הרבה את עצמו ואת העולם. ומוכרח הדבר שאחר כל הרהור תשובה יהיה יותר שמח ומרוצה בנפשו ממה שהיה בתחילה...

טבעה של התשובה היא, שהיא נותנת לאדם מנוחה וכובד ראש כאחד. היא מנחמת אותו גם בהרהור תשובה. בנקודה אחת קטנה מאורה הגדול, כבר מונח אושר רם ונישא של עולם מלא, ועם זה היא מצגת לעיני רוחו תמיד חובות של השלמה, המצילות אותו מזחירות הדעת ונותנות עליו אור מתוק, הנותן ערך גדול וקבוע לחייו...

על-ידי הרהור תשובה שומע האדם קול ה' הקורא אליו מתוך התורה ומתוך כל רגשי הלב, מתוך העולם ומלואו וכל אשר בו, וחשק הטוב הולך ומתגבר בקרבו, והבשר בעצמו, הגורם את החטא, הולך ומתעדן, עד שאור התשובה חודר בו...

הרהורי תשובה הם הם מגלים את עומק הרצון, והגבורה של הנשמה מתגלה על ידם בכל מילוי הודה²⁴...

לסיכום הפרק:

בפרק 'בקי בשוב' צעדנו בעקבות החסידים המדריכים את האדם בעת נפילתו להיפגש עם ה'קוסטא דחיותא' שנשארה עמוק בקרבו. ה'קוסטא דחיותא' האישית היא ה'רשימו' לנשמה הגדולה הנמצאת באדם המקושרת בשורשה לאדון כל הנשמות, ויש זמנים בהם נופל האדם ממדרגותיו העליונות ואף לא נפגש עם הנשמה הטהורה שבתוכו ואין לו אלא להאמין ברושם המזערי שקיים וממנו תקוותו לעלייה מחודשת.

נסיים את דברינו בפרק זה במעשה שסיפר ר' נחמן נסיפורי מעשיות, שיחות שאחר ספורי המעשיות, שנוגע באחת מנקודות ה'קוסטא דחיותא' האישית היסודית ביותר:

ומעשה היה בצדיק אחד, שנפל עליו עצבות וכבדות גדול. והעצבות והכבדות כשמתגברת על הצדיק, היא קשה מאד עליו, כי עליו מתחזקת יותר ויותר. עד שנפל עליו עצלות וכבדות כל כך עד שלא היה אפשר לו כלל לזוז ממקומו ממש. מחמת גדל הכבדות והעצבות שהתגבר עליו מאד. ורצה לשמח עצמו ולהרים עצמו, ולא היה אפשר לו בשום דבר לשמח ולהרים עצמו. כי בכל דבר שרצה לשמח עצמו מצא לו הבעל דבר בתוכו עצבות. עד שלא היה אפשר לו בשום דבר לשמח את עצמו. כי בכל שמחה שרצה לשמח ולהרים עצמו, מצא לו עצבות בתוכה. והתחיל לשמח עצמו בשמחת "שלא עשני גוי". וזה בודאי שמחה גדולה שאין לה שעור. כי אין לשער ההפרש וההבדל, אלף אלפי אלפים הבדלות, שיש בין קדושת ישראל, הפחות שבפחותים, לבין זוהמת טומאת העובדי כוכבים וכשיזכר היטב חסד השם יתברך עליו, שלא עשהו גוי, בודאי ראוי שתגדל שמחתו מאד. והיא שמחה שאין עליה עצבות. כי בשלמא כשמשמח עצמו בדבר שעשהו הוא עצמו, על זה אפשר למצא עצבות על כל שמחה. כי ימצא לו חסרונות בכל דבר כדי שלא להניחו להרים ולשמח עצמו. אבל בזה, שלא עשני גוי, שהוא רק מהשם יתברך, שהשם יתברך עשה כך וחמל עליו ולא עשהו גוי, איך אפשר למצא חסרון בזו

24. תורות חשובות בעניין הרהורי התשובה נמצאות בדברי אוהב ישראל לימי הרצון והתשובה, וכן בצדקת הצדיק לר' צדוק [אות רכ"ב].

השמחה מאחר שהוא רק מעשה השם יתברך. כי בודאי איך שיהיה, על כל פנים הוא הפרש גדול בינו לבין עובדי כוכבים, אשר אין שעור וערך.

בזאת נחתום את פרק אילן החסידות, ונעפיל באילן לפארות האדמו"ר מסלונים.

פארות האדמו"ר 'נתיבות שלום'

עתה באנו לתורותיו של האדמו"ר 'נתיבות שלום' מסלונים²⁵. בתורותיו של האדמו"ר נחפש את טעמו המיוחד בביאור הביטוי הנידון, שמרבה הוא להתייחס אליו, ובהשלכות החשובות שישנן על דרך האמונה והעבודה. נציג שלוש מתורותיו בנוגע לביטוי במעגלים הלאומי והאישי²⁶. נצטט את התורות ברצף, ולאחר מכן נסכם את הנקודות העולות מהן לענייננו²⁷.

התורה הראשונה מצוטטת מתוך דבריו לחג הפסח [נתיבות שלום כרך ב, עמוד רנ"ז]:

"כי בחיפזון יצאת מארץ מצרים" - איתא בספרים הקדושים בביאור מאמר הכתוב "כי בחיפזון יצאת מארץ מצרים" שישראל במצרים היו משוקעים כבר במ"ט שערי טומאה, ואם היו נופלים בשער הנו"ן היו אבודים ח"ו. ועל כן היתה יציאת מצרים בחיפזון בגלל הסכנה שאם ישארו עוד זמן מה שלא יפלו ח"ו לשער הנו"ן. אכן יש להתעמק מדוע אמנם סיבב הקב"ה כך שישארו במצרים עד הרגע האחרון, ומדוע לא הוציאם קצת קודם לכן לפני ששקעו במ"ט שערי טומאה והיו בסכנת אבדון.

וביאור הדבר הוא על דרך משל לגרעין הזרע שזורעים באדמה, שסדר הצמיחה שמתחילה מתקרב הגרעין כולו עד שלא נשאר בו כי אם קוסטא דחיותא, ורק לאחר מכן הוא מתחיל להצמיח. והיינו לפי שלא תיתכן

25. האדמו"ר הרב שלום נח ברזובסקי מסלונים, נולד בי"ד אב תרע"א בברנוביץ שבפולין לאביו, הרב משה אברהם ברזובסקי, למד והתחנך אצל גדולי אדמו"רי וחסידים סלונים, ובשנת תרצ"ה עלה לארץ ישראל בעצת האדמו"ר 'בית אברהם'. בראש חודש חשוון תש"ב, בעיצומה של השואה, הקים את ישיבת 'בית אברהם בירושלים'. עם פטירת חותנו, האדמו"ר 'ברכת אברהם', בשנת תשמ"א, התמנה לאדמו"ר, ואף שימש כחבר במועצת גדולי התורה של אגודת ישראל. נפטר בז' אב תש"ס, ומנוחתו כבוד בירושלים.

26. לא מצאתי התייחסות בתורותיו למימד העולמי.

27. נזכיר שבפתח המאמר ביקשנו מהקורא לעיין בסבלנות ובאורך רוח בתורות החסידיות הארוכות, והדברים נכונים לקראת המובא בפרק זה ככל כפליים.

צמיחה מחודשת אלא אם קדם לה ההעדר, וכל זמן שלא נרקב הישן אין החדש יכול לצמוח. לעומת זאת אם נרקב הגרעין לגמרי ממש גם הקוסטא דחיותא, גם כן לא תיתכן הצמיחה, כך שזמן הצמיחה המחודשת הוא כאשר הגרעין נמצא בין ההעדר והקיום, דהיינו שכולו נרקב מלבד הקוסטא דחיותא.

וכעין זה היה המצב של ישראל במצרים, שכבר היו משוקעים במי"ט שערי טומאה בחינת העדר גמור, מלבד אותה קוסטא דחיותא שנשארה בהם שלא נכנסה בשער הנו"ן, ואז בין ההעדר לקיום היה זמן צמיחתם המחודשת בו הוציאים הקב"ה ממצרים ונולד עם חדש עם הנבחר לה'. וזה עניין "כי בחיפזון יצאת מארץ מצרים", שקודם לכן אי אפשר היה להוציאם אך גם לא מאוחר יותר, כדי שעדיין תשאר בהם קוסטא דחיותא שמכוחה יוכלו להיגאל.

ועניין הקוסטא דחיותא שהיה לישראל במצרים יש לבאר על פי דבריהם ז"ל שבזכות האמונה נגאלו, דהיינו שישראל במצרים היו משוקעים במי"ט שערי טומאה, ולא היה להם מחלק הקדושה מאומה, רק שורש האמונה נשאר בהם, וכדאיתא בחסד לאברהם שהאמונה היא בחינת כח היולי שהיא בשורש נשמות ישראל שהם חלק ה' עמו ובחינתו יורדת עד בחינה התחתונה שבנפש האדם לכן מאמינים בני מאמינים נקראו, שכן יסוד נפשם משורש האמונה והאמת, עד כאן דבריו. ומטעם זה אף שיהודי נמצא במצבים השפלים ביותר ומשוקע במי"ט שערי טומאה, גם אז חי וקיים כח האמונה בפנימיות נפשו, שזו בחינת קוסטא דחיותא אשר ממנו תחילת צמיחה מחודשת.

וזה עניין המראה הגדול שהראהו הקב"ה למשה בראשית שליחותו, כדכתיב "בלבת אש מתוך הסנה" וגו', ומשמע שבמראה הזה טמון כל סוד השליחות. והיינו שמשה רבנו עליו השלום ראה את הסנה בוער באש, שכוחות הטומאה הולכים ומכלים את כלל ישראל, אבל הסנה איננו אוכל, שאינם נשרפים לגמרי אלא נותרה בהם עדיין קוסטא דחיותא. "ויאמר משה אסורה נא ואראה את המראה הגדול הזה מדוע לא יבער הסנה", פירוש - אם הם שרויים בכזו טומאה ומשוקעים במי"ט שערי טומאה, איך זה ייתכן שעוד לא נשרפו לגמרי מגודל הטומאה ועדיין נשארה בהם קוסטא דחיותא? וזה שכתוב בהמשך הדברים "והן לא יאמינו לי", פירוש לא ייתכן שהאמונה

אצלם עדיין בטהרתה ולא נפגמה בהיותם משוקעים בדיוטא התחתונה שער מ"ט דמסאבותא, כי חושש היה משה רבנו ע"ה שכוחות הטומאה כבר כילו בהם גם את הקוסטא דחיותא הזאת שורש האמונה, ואם כן שוב לא קיים הכח שיעמוד להם להיגאל ממצרים.

ועל זה השיבו הקב"ה "של נעליך מעל רגלך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא", היינו שישראל הם דרגת קודש קודשים ויהודי אף אם הוא משוקע במ"ט שערי טומאה מוסיף להתקיים בו כח האמונה, וכמאמר מרן הר"נ מלכוביץ' זי"ע שיהודי צריך להאמין שהוא מאמין, ואף אם הוא מרגיש שאמונתו פגומה ח"ו יאמין שבפנימיותו נפשו מאמין הוא, אלא עבים מכסים ממנו את אור האמונה. והטעם מפני שהאמונה מושרשת בפנימיות נפשו של כל יהודי מאבות אבותינו, כמאמר הקב"ה למשה בניי מאמינים בני מאמינים הם. ואת כל זה הראה הקב"ה למשה במראה הסנה, שבפנימיות נפשם של ישראל קיים כח האמונה, ויש להם את הקוסטא דחיותא שמכוחה יוכלו להיגאל ממצרים.

ועוד יש לומר בעניין מהות הקוסטא דחיותא, אשר הוא כוחו הרוחני של איש יהודי שלעולם אינו נאכל ונשרף לגמרי, בחינת הסנה בוער באש והסנה איננו אוכל. דהנה איתא במדרש על הכתוב "ראה ראיתי את עני עמי... כי ידעתי את מכאוביו" - ראיתי לא נאמר אלא ראה ראיתי, אמר לו הקב"ה משה אתה רואה ראיה אחת ואני רואה שתי ראיות. ויש לבאר הענין ע"פ מאמר מרן הק' מקוברין זי"ע, שהגרוע ביותר הוא כשיהודי משלים עם מציאותו הרוחנית כמות שהיא, ושוב אינו חותר לשנותה. והטעם, דכל עוד שיהודי אינו משלים עם המציאות, ומצפוניו מייסרו על מצבו הרוחני, ומרגיש כי חיים כאלה אינם חיים, נפשו תובעתו לעמול ולהתייגע כדי להגיע להתחדשות, ואז אינו אבוד, כי תביעת הנפש הבערת בקרבו וזה שאינו משלים עם מצבו היא כח הקוסטא דחיותא הגדול ביותר, ומזה תחילת הצמיחה החדשה. משל לאדם שנפל לבור עמוק, שכל זמן ששומעים אותו בוכה וצועק הרי זה סימן שעודנו חי ושרוי בהכרה, מה שאין כן אם אין שומעים אותו הוא שניפילתו היתה קשה כל כך עד שאיבד את הכרתו, והיא המידה גם ברוחניות, כי האדם מישראל שיש בו הכרת א-לוקות הריהי גורמת לו יסורי נפש התובעתו להתעלות ולא להשלים עם מצבו, וזאת היא הקוסטא דחיותא לצמיחתו המחודשת.

וזה פירוש אתה רואה ראייה אחת ואני רואה שתי ראיות, לפי שמשנה רבנו ע"ה אמר "הן בני ישראל לא שמעו אלי" היינו שהיה סבור שכבר אינם שומעים כלל לדבריו מאחר שנתיאשו לגמרי, היינו שהשלימו עם המציאות שמשוקעים במ"ט שערי טומאה ואין נפשם מתייסרת עוד לצאת ממעמקי הטומאה, ועל זה השיב לו הקב"ה "ראה ראיתי את עני עמי", אתה רואה ראייה אחת ואני רואה שתי ראיות, כלומר אתה רואה את החיצוניות בלבד ואני רואה הן את החיצוניות והן את הפנימיות, שבפנימיות "כי ידעתי את מכאוביו", יודע אני את גודל הכאב המחלחל בפנימיות נפשם אשר צעק לבס אל ה' על שפל מצבם, ואף שבחיצוניות הם משוקעים במ"ט שערי טומאה וכאלו מיואשים, הרי תוך תוכיות פנימיות נפשם מלאה בכאבים וייסורי נפש ומשוועים לגאולתם ופדות נפשם. הכאב הפנימי על שפל מצבו הרוחני והגעגועים לשוב ולעלות זה היא גופא הקוסטא דחיותא הנשאר אצל איש יהודי תמיד, ועליה הקב"ה מעיד "כי ידעתי את מכאוביו".

ועל דרך זה יש לפרש הכתוב "ממעמקים קראתיך ה'", היינו ממעמקי הנפש, דאף כאשר יהודי נמצא במצב שבחיצוניות כבר אינו מסוגל לקרוא לה', הרי ממעמקים קראתיך ה', במעמקי נפשו הרי הוא מיוסר וכאוב ונפשו משוועת לה'. וכדאיתא בספרים הקדושים שישראל במצרים לא היה להם בחינת דיבור לדבר לפני השי"ת, כמו שכתוב "סגר עליהם המדבר", היינו כח הדיבור, ורק אנחה הייתה להם, שזו הייתה האתחלתא דגאולה, כמו שכתוב "ויאנחו בני ישראל ויזעקו ותעל שוועתם אל הא-לוקים וישמע א-לוקים את נאקתם", שכל אלו הם לשונות של אנחה בלי קול, שנאנחו לפני ה' מפנימיות נפשם מתוך יסורי נפש שלא השלימו עם מצבם, וזה היה הקוסטא דחיותא שממנו שורש הגאולה כמרומוז בסנה אשר איננו אוכל, וכמו בגאולת הכלל כך גם בגאולת הפרט זאת היא הקוסטא דחיותא ושורש הגאולה, אם יש ליהודי תביעת הנפש וייסורי מצפון ואינו משלים בשום אופן עם המציאות, והוא מבקש ומחפש את כל העצות איך להתחדש בצמיחה מחודשת, הרי זהו כח הגאולה המוציא אותו אפילו מהמצבים הקשים ביותר ומביאו לצמיחה חדשה.

"כי אנכי ידעתי את המחשבות" - במדרש [בראשית רבה פ"ה] על הפסוק "ויהי בעת ההיא וירד יהודה מאת אחיו": "ר' שמואל בר נחמן פתח [ירמיה כ"ט] "כי אנכי ידעתי את המחשבות": שבטים היו עסוקים במכירתו של יוסף, יוסף היה עסוק בשקו ובתעניתו, ראובן היה עסוק בשקו ובתעניתו, יעקב היה עסוק בשקו ובתעניתו, יהודה היה עסוק ליקח לו אשה והקב"ה היה עוסק בורא אורו של מלך המשיח". דהיינו בהולדת פרץ שממנו תחילת השתלשלות אורו של משיח...

עוד אופן יש לפרש פירוש "כי אנכי ידעתי את המחשבות", ע"פ מה שכתוב בספרים הקדושים שקודם כל צמיחה חדשה צריך להיות העדר, שגרעין הזרע העתיד להצמיח נרקב מקודם ונשאר בו רק קוסטא דחיותא אשר ממנו מתחלת צמיחה חדשה, אבל אם ירקב לגמרי עד שאפילו קוסטא דחיותא אין בו, שוב אינו יכול להצמיח. ועל דרך זה בענייננו שבכדי שתתחיל צמיחה חדשה, צמיחת אורו של משיח, סבב הקב"ה שיהיה מצב של העדר, הוא המצב הנורא והאימים שהיה אז שלא נשארה פינה אחת שלמה בכלל ישראל וכל בית ישראל היה כ"כ שבור, רק מתוך המצב הזה של העדר היתה יכולה להתחיל צמיחת אורו של משיח. והקוסטא דחיותא שממנה התחילה הצמיחה היא השברון לב שהיה להם, וכמאמר הכתוב "לב נשבר ונדכה א-לוקים לא תבזה", שזהו היסוד לצמיחה מחדשת. וזהו פירוש "כי אנכי ידעתי את המחשבות", שהקב"ה ידע את עומק המחשבות שלהם כמה היו שבורים בקרבם, את עומק המחשבה של האחים ושברון לבם ושקם ותעניתם אחרי מכירת יוסף, וכן את עומק המחשבה של שברון הלב של יהודה, אשר כל בית ישראל היו שבורים בקרבם בעת ההיא, וזה היה הקוסטא דחיותא שממנה התחילה צמיחת אורו של משיח.

וכעין זה מציינו אצל משה רבנו ע"ה אחר חטא העגל, שדרשו חז"ל "לכל היד החזקה" שקאי על ששבר את הלוחות, והיינו ששבירת הלוחות נמנית בין מעלותיו הגדולות של משה רבנו, והטעם בזה לפי שמשה רבנו ע"ה ראה כי חטא העם הזה חטאה גדולה, ואיזה דרך ותיקון יכולים להיות להם עוד אחר חטא כזה. העצה היחידה הייתה רק לשבור את לבם של כל ששים

ריבוא בני ישראל, וזה לא היה יכול להיות רק ע"י ששבר את הלוחות, שמוזה נשבר לבם של כל ישראל, והשברון לב הזה היה הקוסטא דחיותא שמוזה התחיל הבניין המחודש של כלל ישראל אחר חטא העגל. וכמו כן כאן שברון הלב של בית ישראל היה הקוסטא דחיותא שממנה נברא אורו של משיח. ויש לומר עוד, שהקוסטא דחיותא היא אי השלמה, מה שאינו משלים עם מצבו, וכלשון המדרש "עסוק בשקו ובתעניתו", שזה ביטוי שאינו משלים עם המצב שנמצא, ע"י הליכה בשק ובתענית. שיש אדם שכאשר הוא יורד ממדרגתו הריהו נופל ביאוש רח"ל ומשלים עם זה ואינו עסוק להתעלות חזרה, אבל בני ישראל היו עסוקים בשקם ובתעניתם, שלא השלימו עם זה אלא התעסקו לעלות בחזרה. שיוסף לא השלים עם זה שהוא עבד, ויעקב לא השלים עם זה שיוסף איננו, כמאמר הכתוב "וימאן להתנחם" כי תנחומין הם השלמה עם המצב, וכן ראובן כמאמר חז"ל שהוא פתח בתשובה, שמשמעות התשובה היא אי השלמה עם המצב של ירידה. והיינו שהעסק בשקם ובתעניתם, שעניינו אי השלמה עם המצב של ירידה. והיינו שהעסק שממנה נברא אורו של משיח. וזוהי דרך הצדיקים, שאפילו במצבים הגרועים ביותר אינם משלימים, ואי השלמה היא הקוסטא דחיותא שממנה תחילת צמיחת אורו של משיח.

וכן מצינו בגלות מצרים, שישראל היו משוקעים במ"ט שערי טומאה ורק בזכות אמונה נגאלו אבותינו ממצרים, היינו האמונה שהקב"ה יגאל אותם, ומוזה הייתה תחילת גאולת מצרים ממה שלא השלימו עם העבדות במצרים. וכדאיתא במדרש שהיו להם מגילות בהם היו משתעשעין וקורין בכל שבת שהקב"ה עתיד לגאול אותם, ומכח האמונה הזאת ואי השלמה עם הגלות, זה היה הקוסטא דחיותא שממנה הייתה אתחלתא דגאולת מצרים.

וזהו פירוש "כי אנכי ידעתי את המחשבות" שהקב"ה ידע שהשק והתענית אינם של יאוש רח"ל אלא של תקווה ואי השלמה. וזהו כח הצמיחה שנתן הקב"ה גם בשפל המצב, כמאמר הכתוב [מיכה ד'] "כי נפלתי קמתי כי אשב בחושך ה' אור לי", שגם בחושך הגדול ביותר יש נקודת אור, היא הלב הנשבר ואי השלמה, שהם הקוסטא דחיותא לאתחלתא דצמיחה מחודשת. וכן הוא בכללות בחיי עם ישראל, שעם ישראל כבר נמצא בגלות קרוב לאלפיים שנה, וכל כח קיומם בגלות הוא רק אי השלמה, שיהודים אינם משלימים עם הגלות ואינם מסיחים דעתם מהגאולה, שתקוותם איתנה

באמונה בביאת המשיח ומחכים לו בכל יום שיבוא, מכח זה שואבים הם חיזוק להתקיים במצבים הגרועים ביותר בגלות, וזהו גם כן הקוסטא דחיותא להמשיך אורו של משיח, שהתקווה ואי ההשלמה של כלל ישראל בגלות הם האתחלתא דגאולה.

וכמו כן גם אצל כל יחיד, אף כאשר נופל ח"ו הרי אם אינו משלים עם זה זהו הכח המחזירו לשוב למקומו. כמו שאמר מרן הר"ן מלכוביץ' זי"ע להרה"ק ר' יואל צ'פּלר זצ"ל שיהודי כאשר הוא נופל ממדרגותיו הריהו מחוייב להאמין כי הקב"ה יחזיר אותו למעמדו, ואם מאמין הקב"ה מחזירו למעמדו. וזהו סוד הגאולה של הכלל והפרט, וכל אורו של משיח תלוי באי ההשלמה של כלל ישראל, שבהירות האמונה שיש לישראל בכל יום בביאת המשיח היא הקוסטא דחיותא להצמיח אורו של משיח.

השלכה על התנהגות למעשה מציג האדמו"ר ביחס לאבלות על חורבן בית המקדש

[דרשות לימי בין המצרים, כרך במדבר, עמוד ק"צ]:

משמעות האבלות - השתוקקות וגעגועים. חז"ל אמרו "שואלין ודורשין בהלכות המועד", ונכלל בזה שבכל זמן מיוחד אצל יהודים צריך ללמוד ולהתעמק מה משמעותו והנצחיות שבו. ועל דרך זה יש להבין עניין האבלות על החורבן בימי בין המצרים ותשעה באב, שהרי אצל יהודי כל החגים והמועדים עניינם נצחי, ומהו אם כן תפקיד הימים, ובוודאי אין זה רק המשמעות הפשוטה של אבלות להתאבל על מה שהיה ואיננו, שכן עם ישראל אינו שומר על זכרונות של עבר בעלמא אם לא שהם קשורים להווה ולעתיד...

ויש לבאר זאת שהמשמעות של האבלות על בית המקדש היא אי השלמה עם חורבנו ותשוקה לבניינו, שישראל אינם משלימים לרגע אחד עם זה שבית המקדש חרב, ותמיד הם מעלים את זכרונו על לבם ומשתוקקים ומצפים מתי יבנה בית המקדש, על דרך מאמר מרן הק' מקוברין זי"ע שהגרוע ביותר הוא כאשר משלימים עם המצב כמות שהוא, וכך האסון הגדול ביותר הוא כאשר יהודי משלים שאפשר לחיות גם בלי בית המקדש...

והנה הקוסטא דחיותא של בנין בית המקדש שישנו בעת ההעדר הוא מה שישראל מתאבלים על בית המקדש, שבכיות יהודיות אלו המלאות תקווה וגעגועים ותשוקה הם אשר בונות את בית המקדש. כאשר מסתכלים במבט

שטחי על ההעדר הרי נדמה שהכל נרקב, אבל במבט מעמיק רואים שבעצם כאן טמונה ראשית לצמיחה מחודשת... וכמו שיש עניין זה בכלל ישראל, כך הוא גם בפרט אצל יהודי שנשאר תמיד קוסטא דחיותא, וכשמשכיל בשעה זו להתחיל בצמיחה חדשה מסוגל להתעלות לדרגות הגבוהות ביותר. וכמו שהיה בעת חורבן הבית, במבט פשוט היה נראה כי בית המקדש עולה באש ועם ישראל בשיא חורבנו, ולאמיתו של דבר דווקא אז היו הכרובין מעורין זה בזה, שבעת ההעדר הגמור נתעורר הקוסטא דחיותא והצמיחה מתחילה מחדש²⁸. וכך אצל כל פרט שכאשר מרגיש שהגיע לתכלית שפל המצב ונשארה בו רק הקוסטא דחיותא הרי דווקא אז בכחו להתעורר ולהגיע לדרגות הכי גבוהות... וכך הוא גם עניין תקופת עקבתא דמשיחא שהיא תקופת ההעדר קודם שיתגלה אורו של משיח, אם צרות הגוף, גזירת השואה האיומה שניתכה עלינו²⁹, ואם הירידה הגדולה ברוחניות, שכל זה הוא המצב של העדר בתקופת עקבתא דמשיחא, והעבודה צריכה להיות להתחזק בקוסטא דחיותא.

בשלוש התורות הנ"ל האדמו"ר שם לב למקומה ההכרחי של הקוסטא דחיותא בחיי הפרט והאומה, למאפייניה ולדרך העבודה עמה. שורשה - אמונה, ענפיה - שברון הלב על המצב ההווה ואי ההשלמה עמו, פירותיה - עידוד ותקווה, תשובה וגאולה.

נשים לב שהדגש בדברי האדמו"ר אינו בתיאור היציאה מהמצב והחזרה לרמה העליונה המחודשת, אלא נתון בעיקר להכרת כוחות הנפש הנצרכים במצב ההווה של הנפילה והצרה³⁰. ראשית לכל על האדם והאומה להכיר שנפלו ממדרגה עליונה

28. הרחבנו ביסוד זה במאמר על נחמתו של ר' עקיבא על פי הגמרא בסוף מסכת מכות, במאמר "בירושלים תנוחמו" בתוך **מישרים ב'**.

29. נדמה כי תפיסתו של האדמו"ר בדבר ה'קוסטא דחיותא' הלאומית באה לידי ביטוי מובהק בהשקפתו על פעלו שלו עצמו לאחר שואת יהודי אירופה, כפי שמוזכר בכתביו בהתייחסותו לשואה.

30. דבר זה מקביל לסיפור "אבידת בת מלך" של ר' נחמן מברסלב, שגם שם אין מטרת המספר לספר על יציאת בת המלך, אלא על התמודדותו של המשנה למלך בדרך להוציאה.

ויש תכלית לנפילה זו³¹, וידעו כי נפילה זו נצרכת להתקדמות חדשה הלאה. מתוך האמונה בנקודת האמונה השורשית שנמצאת בפרט ובכלל³² באים לידי פעולה בשני ביטויים מעשיים המכלכלים את מידת החיים הזו - שברון הלב על המצב הנוכחי ואי השלמה איתו כלל וכלל. שברון הלב מעיד על ההכרה במצב הנפול (כעין חובת ה'יודוי' שבכל תהליך תשובה), ואי ההשלמה מעיד על הרצון המכוון ליציאה מהמצב (כעין חובת 'קבלה לעתיד' שבכל תהליך תשובה). מכוח ידיעות אלו מקבלים הפרט והכלל חיזוק וביטחון לצמיחה חדשה נהדרת.

במישור העבודה הפרטית, ההכרה ב'קוסטא דחיותא' מובילה את האדם לגלות בתוכו את אותה נקודה טובה שעם כל המצב הרע לא הלכה לאיבוד, אלא שכוסתה ונעלמה. האדם חייב למצוא בעצמו נקודה זו, ולהאמין תמיד שקיימת היא עמוק עמוק בפנים. אדם שנכנס למסלול של ייאוש מתחיל תהליך של 'הכללה' ומוצא שבעצם אין בו שום טוב כלל וכלל. מציאת נקודה טובה כלשהי נותנת לאדם אחיזה, שממנה ניתן להתרומם. אותה 'קוסטא דחיותא' המכילה את יסוד שברון הלב היא היא נקודת האחיזה - שהנה אינני מנותק לגמרי מהטוב, שהרי כואב לי שנפלת. ובצירוף לאי ההשלמה עם מצב הנפילה, מתכוונן האדם לדרך העלייה והשיבה לטוב.

במישור העבודה הכללית, עם ישראל מכיר במקורו העליון ומכיר את עתידו הבהיר, ובמסלול זה של 'נצח ישראל' קורא לנו האדמו"ר ש"העבודה צריכה להיות להתחזק בקוסטא דחיותא".

פירות לחינוך³³

לסיום וסיכום המאמר נדון מעט בפירות חינוכיים היוצאים מתוכו.

31. יחד עם ההגבלה המוכרחת שלא מדברים על מצב שלכתחילה ניפול כדי להתרומם, אלא בדיעבד אם כבר נפלנו נלמד לדעת איך נתעודד ונתמודד.

32. בלשון החסידות המונח 'מגן אברהם' בא לציין את החיבור הלאומי לשורש הקדושה, ו'מגן דוד' בא לציין את החיבור הפרטי של כל איש יהודי לשורש זה [ר' צדוק, ליקוטי מאמרים עמודים 134 - 135].

33. מקורם של הדברים המובאים בפרק הזה הוא בעבודת הפרוייקט החינוכי שהגשתי לר' יוסי אליצור כתלמיד להוראה במכללת הרצוג להכשרת מורים. בעבודת הפרוייקט מוצעים מערכי שיעור מסודרים בנושא.

לימוד הביטוי 'קוסטא דחיותא' כפי שנעשה במאמר עד כה, מתאים ומכוון לכל אחד ואחד בעבודת ה' שלו על פי דרגא דיליה ולפום מה דמשער בליביה. אולם נדמה שישנה חשיבות מיוחדת לעיסוק החינוכי שיוצא מלימוד הביטוי, ונראה שהשלכה החינוכית הברורה ביותר היא הפגשת התלמידים עם נושא **ההתמודדות מול תחושות יאוש** במישור האישי והלאומי.

אי אפשר להתעלם מהעובדה הכאובה שנגע היאוש פושה בחברה ובפרט. מבחינת הפרט - היאוש שעליו מוסבים דברינו אינו כזה המצריך טיפול מקצועי, אלא כוונתנו ליאוש שמהווה חלק ממכלול ההרגשות ותחושות החיים הנמצאות בקרב כל אחד מאיתנו (בדגש על החיים הדתיים - אמוניים והשלכותיהם), וכהגדרת המילון: 'יאוש' - אבדן תקווה, אכזבה עמוקה, מפח נפש. בהתאם לכך, אין מטרת דברינו להתערב מהזוית המקצועית, הייעוצית - פסיכולוגית, אלא להכרת הנושא מהזווית החינוכית - תורנית שבידי המחנך והמדריך.

חשיבות העיסוק בעניין אינה מוטלת בספק, רבים התלמידים המבקשים סיוע בעניינים שונים הנוגעים לנושא זה, וראוי לפתוח שבילים למבקשים זאת. כנגד מפגעי היאוש נקרא להתמודד ולהתעודד, להפיח רוח תקווה ולתת כוחות מאמצים ומחזקים. את זאת יש ללמוד! למרות האופי הרגשי של העניין יש לבססו על מקורות ולדרוש התמודדות מחשבתית, כדי להציג את הבסיס הרעיוני של נקודת האל - יאוש, ומתוך הלימוד נרצה להפוך את הידע לרלוונטי, קיומי וחוויתי לתלמיד. המפגש עם מקורות אמוניים המרחיבים יסודות מחשבתיים, מחזק ומעגן בלומד מחשבות ורגשות המחפשות התחזקות והשענות על יסודות עמוקים. בדרך זו הלומד מפתח הזדהות ונותן משמעות אישית לנלמד בקטע.

כאמור, יש חשיבות לעיסוק בנושא גם מהבחינה הלאומית. בבואנו לבחון את דרכו הנגאלת של ישראל לאורך ההיסטוריה כולה, ובפרט בתקופה האחרונה המקובלת עלינו כהופעה של 'אתחלתא דגאולה', מתעוררות שאלות נוקבות על נצח ישראל וכח אמונתו בלילות. נצרף לתהיות עיתנו את המבט המחפש היכן היא מעלתם של ישראל כגוי שומר אמונים, וכך נדרשים אנו ותלמידינו להתמודד עם סוגיות לא פשוטות בסגולת עם ישראל, עם הנצח. נדמה שעיסוק עמוק בסוגיית ה'קוסטא דחיותא' הלאומית מהווה פתח חשוב לדרכי תשובה ואמונה בנושאים אלו.

נסיים בתפילה שנצליח להשמיע בעולם ובנפש את הניגון האמיתי שמנגן "אין יאוש כללי", ונפרח בשמחה ובאמונה.